

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Рачабова Марям Садриддиновна тахти унвони «Чойгоҳи пораҳои манзум дар рисолаҳои мансури ирфонӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик. – Душанбе, 2019, -189 с.

Таҳқику пажӯҳиши адабиёти ирфонии форсии тоҷикӣ дар давраи асрҳои XI-XIII, ки аз шукуфотарин овони ин навъи адабиёт ба ҳисоб меравад, аз ҷумлаи муҳимтарин масъалаҳои адабиётшиносии тоҷик мебошад. Дар воқеъ, осори зиёде дар давраи мазкур ба арсаи зухур расиданд, ки баъзеи онҳо ё ханӯз умуман мавриди таҳқику баррасии филологӣ қарор нагирифтаанд, ё бархе ба таври мукамал муаррифӣ нагардидаанд ва ё иддае, ки дар таҳаввули адабии замон муассир будаанд, аз нигоҳи ҳунари таҳлилу таҳқиқ нашудаанд. Бинобар ин, омӯзишу пажӯҳиш ва баррасии ин осор саривақтӣ буда, таҳқиқот дар ин замина натиҷаҳои дақиқи илмӣ хоҳад дод.

Осори насрии ирфонӣ чун «Тазкират-ул-авлиё»-и Аттори Нишопурӣ, «Эҳё-ул-улумаддин» ва «Кимийи саодат»-и Муҳаммади Ғаззоли, «Кашф-ул-ҳақоик», «Инсони комил»-и Азизуддини Насафӣ, «Савонех-ул-ушшоқ»-и Аҳмади Ғаззоли, «Рисолат-ут-тайр»-и Абӯалӣ ибни Сино, «Тамҳидот»-и Айнулқузоти Ҳамадонӣ, «Маориф»-и Баҳоуддини Валад, «Авориф-ул-маориф»-и Шаҳобуддини Сухравардӣ, «Кашф-ул-асрор»-и Хоча Абдуллоҳи Ансорӣ, «Асрор-ут-тавҳид»-и Абӯсаиди Абулхайр, «Фусус-ул-ҳикам» ва «Футухот-ул-Маккия»-и Муҳйиддини Арабӣ, «Усул-ул-ашара»-и Начмуддини Кубро, «Тухфат-ул-барара»-и Мачдуддини Бағдодӣ, «Мирсод-ул-ибод»-и Начмуддини Розӣ ва ғайра, ки дар давраи мавриди гуфтугӯ офарида шудаанд, дар таърихи адабиёти форсии тоҷикӣ аз осори таъсиргузор ва умда ба шумор мераванд ва аз лиҳози адабиву бадеӣ дорои вижагиҳое мебошанд. Насри ин китобҳо омехта ба назми хеле содаву софу дилнишин ва муассиру барои хонанда муфид таълиф гардидааст, ки дорои ҳадафҳо ва вижагиҳои махсуси адабӣ буда, таҳқику баррасии онҳо аз нигоҳи филологӣ хеле муҳим ва арзишманд

аст. Аз ин рӯ, дар мавриди мавқеъ ва ҷойгоҳи пораҳои манзум дар осори мансури ирфонӣ навиштани диссертатсияи номзадӣ аз тарафи унвонҷӯ Раҷабова Марям Садриддиновна шоистаи таҳсин ва дастгирӣ мебошад.

Маълум аст, ки дар бораи адабиёти сӯфия ва ифонии форсии тоҷикӣ чӣ дар адабиётшиносии тоҷик ва чӣ дар адбиётшиносии хориҷ аз кишвар таҳқиқоти зиёд сурат гирифтааст. Аммо ҳамон гуна ки дар диссертатсия ҳам омадааст, “дар мавриди осори тасаввуфии форсии тоҷикӣ дар асрҳои XI-XIII дар бораи мавқеъ, ҷойгоҳ ва нақшу нуфузи порчаҳои манзум дар рисолаҳои таълимӣ ва ахлоқию ирфонии аҳли тасаввуф дар асарҳои ёдшуда, ханӯз таҳқиқоти ҷомеъ ва монографӣ сурат напазируфтааст”. Бинобар ин муаллифи рисола бо мақсади пур кардани ин хало ба пажӯҳиш ва таҳқиқи ашъори мустаъмал дар осори мансури ирфонӣ пардохта, барои мушаххастар анҷом додани таҳқиқот онро дар доираи чанд асари муҳимму таъсиргузори асрҳои ёдшуда маҳдуд кардааст, ки мувофиқи матлаб ва мантиқ ба назар мерасад.

Диссертатсия дар асоси маъхазҳои асосии илмию адабӣ, аз қабилӣ «Мирсод-ул-ибод»-и Начмуддини Розӣ, «Тамҳидот»-и Айнулқузоти Ҳамадонӣ, «Авориф-ул-маориф»-и Шаҳобуддини Сухравардӣ, «Тазкират –ул – авлиё» -и Шайх Фаридуддини Аттор ва асарҳои Абдуллоҳи Ансорӣ, осори илмии шарқшиносону адабиётшиносони ватанию хориҷӣ, таҳқиқии марбути таърихи адабиёт, осори назарии адабиётшиносӣ навишта шудааст. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, фаслҳо, хулоса ва китобнома иборат аст.

Дар муқаддима тибқи маъмул аҳаммияти мавзӯи интихобшуда, пешинаи таҳқиқи мавзӯъ, аҳдоф ва вазифаҳои таҳқиқот, навоариҳои илмии он, тавсифи мухтасари сарчашмаҳои илмӣ, арзиши назарӣ ва амалии рисола баён карда шудааст.

Боби аввали диссертатсия «Назми ирфонӣ дар адабиёти асрҳои XI-XIII» унвон дошта, дорои се фасл мебошад. Фасли якуми он таҳти унвони «Заминаҳои таърихӣ ва иҷтимоии пайдоиши осори орифона дар

асрҳои XI-XIII» дар бораи авзои иҷтимоӣ вазъи таърихӣ ва инъикоси он дар осори мансури сӯфия маълумот дода, фарогири заминаҳои пайдоиши ин гуна осор ва роҳ пайдо кардани шеър ба онҳо мебошад. Пайдо шудани осори ирфонӣ дар муҳити фарҳангӣ ва илмии даврони ёдшуда ба чанд омил вобастагӣ дорад.

Муҳимтарин масъалаи адабии ин давр вобаста ба осори мансури ирфонӣ ривоч пайдо кардани муаллафаҳои форсӣ дар заминаҳои гуногун ва роҳ ёфтани ин осор дар ҳалқаҳои сӯфиён ва ба миён омадани сӯфиёни соҳибтаълиф ва соҳибқалам метавонад бошад. Дар баробари носозғориҳои ҷомеа, таассуботи мазҳабӣ ин ҳалқаҳо навъе паноҳгоҳ ва муҳити амну осудатаре ба ҳисоб мерафтанд, ки дар ҷалбу ҷазби солиқон ва пайвастагони ин ҷода аз адабиёту сухани манзум истифодаи босамару судманд аз тарафи сарварони ҷараёнҳои ирфонӣ сурат мегирифт. Табақаҳои иҷтимоӣ дар ин маҳфилҳои пуршӯру шавқ фаро гирифта мешуданд, ки бо хонишҳои шеър ва баъзан ҳамроҳ бо савту тараннум ҳам буд. Аз ҳамин нигоҳ арзиши ин гуна мерос пеш аз ҳама дар рӯҳияи оммавӣ ва муҳтавои мардумии он метавонад бошад.

Дар рисола аз бозтоби вазъи ноороми пас аз ҳамлаи муғулҳо дар асарҳои мансури ирфонӣ, хоса дар пораҳои манзуми марида истифодаи муаллифон, сухан рафта, бо намунаҳо таъкид ва таъйид шудаанд.

Дар фасли баъдии ин боб, **«Таъсири назми сӯфиёна ба адабиёти форсии тоҷикӣ»** ном гирифтааст, аз вуруди ашъор ба матнҳои сӯфиёна ва ҷойгоҳу мавқеъ пайдо кардани пораҳои манзум дар асарҳои мансури ирфонӣ ва таъсири онҳо дар интишори афқору осори сӯфия баррасӣ шудааст. Амалан ашъори дорои мазмуни ирфонӣ дар аввали қарни панҷум ба адабиёт ворид ва боиси таҳаввули шеъри форсӣ ва рӯҳи тоза гирифтани он гардидааст. Муҳимтарин тағйироте, ки бо вуруди афқору ашъори тасаввуфӣ ба адабиёти бадеӣ ба амал омад, ҳамоно ривочи соданигорӣ ва ба забони ба мардум наздик эҷод кардани муаллифони осори

бадеӣ буда, тақвият пайдо кардани ҷанбаҳои оммавӣ ва ҳаётӣ дар адабиёти ин давра хосса шеърро аз паҳлуи дигари ин таҳаввули адабӣ меетавон донист. Ин чараён дар асрҳои баъд боз ҳам бештар вусъат пайдо карда, адабиёти сӯфиёна дар шаклу мухтаво тағйироту таҳаввулоту зиёдеро пазируфт, ки дар ин маврид бисёр сухан гуфтаанд.

Дар ибтидои пайдоиши шеъри форсии тоҷикӣ ҷанбаи воқеии он нуфуз дошта, маъонии ирфонӣ ба адабиёт аҳёнан ва ба нудрат ба чашм мерасид. Ашъори орифона пас аз асри X ба адабиёт роҳ ёфта ва дар асри XI бо ашъор ва насри мусаччаъи Абдуллоҳи Ансорӣ ба навъе аз адаби роиҷ табдил ёфт.

Фасли охири боби якуми рисола «**Мазмунҳои ирфонӣ дар қолаби рубоӣ**» номида шуда, дар он аз хузуру нуфузи чашмгири ин навъи адабии ҷанбаи мардумидошта сухан ба миён омадааст. Муаллиф бо нигоҳе гузаро ба зиндагинома ва осору афкори орифони шоири ин давра бевосита ба таҳлилу баррасии ин навъи адабӣ дар рисолаҳои мансури «Мирсод-ул-ибод»-и Начмуддини Розӣ, «Тамҳидот»-и Айнулқузот ва «Кашф-ул-асрор»-и Шайх Рашидуддини Майбудӣ, ки аз умдатарин осори ирфонӣ ба ҳисоб мераванд, пардохтааст.

Аз таҳқиқоти муаллиф бармеояд, ки аз ашъори истифода шуда дар «Мирсод-ул-ибод»-и Начми Розӣ рубоӣ қисмати аз ҳама зиёдро ташкил медиҳад. Аз 457 байт ашъори мундриҷ дар «Мирсод-ул-ибод» 342 байти он дар навъи рубоӣ омадааст, ки аз мувофиқати афкору орои Начми Розӣ бо тарзи ифодаи ин навъи мардумӣ гувоҳӣ медиҳад.

Мулоҳизаҳои муаллифи рисола дар мавриди рубоисароии Абӯсаиди Абулхайр ва вижагиҳои рубоиеӣ ӯ ҷолиби диққат мебошанд:

Мансури Ҳалоч, он наҳанги дарё,

К-аз пунбаи тан донаи ҷон кард ҷудо,

Рӯзе ки “Аналҳақ” ба забон меовард,

Мансур кучо буд? Худо буд, Худо! (сах.43)

Боби дуюми диссертатсия «Чойгоҳи пораҳои манзум дар осори мансури ирфонии «Мирсод-ул-ибод», «Тамҳидот», «Кашф-ул-асрор» бо фаслҳои ҷудогона дар рисолаҳои мансур бахшида шудааст. Тавре ки дар ин фаслҳои диссертатсия қайд шудааст, ашъори мундариҷ дар рисолаҳои мазкур аз нигоҳи навъу сохт ва мазмуну мухтаво мухталиф буда, барои ибрази ақидаҳои таълимӣ ва амалии муршидони аҳли тасаввуф муваффақона истифода шудаанд.

Боби сеюми диссертатсия **«Нақши рамзофарини пораҳои манзуми осори манзуми осори мансури форсии тоҷикӣ дар асрҳои XI-XIII»** унвон дошта, мунқасим ба се фасл мебошад, ки фасли аввал ба «Шеъри сӯфиёна ва таҷаллии он аз анвори матнҳои муқаддас (Қуръону аҳодис)» ихтисос дода шудааст.

Муаллифони рисолаҳои мансури ирфонӣ бо истифода аз пораҳои манзуми ирфонӣ дар тарбияти завқи бадеии хонандагони ин осор сахим ҳастанд. Пораҳои шеърии рисолаҳои мансури ирфонӣ барои мафҳумтар ва возеҳтар баён гардидани матлаби муаллиф ёрӣ кардаанд. Бадеиёти рисолаҳои мазкур аз бисёр ҷиҳат ба ашъори дар онҳо истифода гардида вобаста аст, дар фаслҳои дигари ин боб ба онҳо бахшида шудааст. Мухимтарин фаслҳои ин боб **“Талмеҳ дар осори мансури ирфонии асрҳои XI-XIII”** ва **“Таъсири ашъори сӯфия дар таълиму тарбия ва ташаккули инсон”** мебошад. Бино ба таҳқиқоти муаллиф “талмеҳ яке аз санъатҳои серистеъмоли осори мансури ирфонӣ ба шумор меравад”. Дар ҳамин қисмат муаллиф аз «Мирсод-ул-ибод»-у «Тамҳидот» ва «Кашф-ул-асрор», намунаҳое аз санъати талмеҳ овардааст, ки суҳанони ӯро таъйид ва тақвият мебахшанд.

Хулосаҳои муаллиф дар ҷамъбасти рисола баёнгари лаёқати илмии ӯ буда, аз дорои қобилияти илмиву таҳқиқотӣ будани ӯ дарак медиҳанд. Бо вучуди муваффақиятҳои зикршуда дар рисола баъзе нуқсонҳои ҷой доранд, ки ислоҳи онҳо сифати илмии онро беҳтар хоҳанд намуд:

1. Омилҳои пайдоиш ва роҳ ёфтани ашъор ба мутуни мансури ирфонӣ дар диссертатсия ба таври илмӣ ва мушаххас баён нашудаанд.

2. Муаллиф ашъори истифодашуда дар рисолаҳои ирфонии мавриди гуфтугӯи хешро таснифот накардааст, ки шоистаи таҳқиқоти илмӣ намебошад.

3. Рӯҷӯҳои муаллиф дар бораи жанрҳои адабӣ (саҳ.40-42) ва саноеи бадеӣ (саҳ. 135-137) зиёдатӣ ва такрори гуфтаҳои маълум мебошанд.

Камбудиву нуқсонҳои зикр шуда аҳамияти илмии рисолаҳо халалдор карда наметавонанд. Фишурдаи рисола ва мақолаҳои ба таъб расонидаи муаллиф мазмуни умумии рисолаҳо ифода менамоянд. Рисолаи унвонҷӯ Раҷабова Марям Садриддиновна «**Ҷойгоҳи пораҳои манзум дар рисолаҳои мансури ирфонӣ**» дар сатҳи лозими илмӣ иншо гардида, барои дарёфти унвони илмӣ номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.01 -Адабиёти тоҷик сазовор мебошад.

Мудири кафедраи
назария ва таърихи
адабиёти Донишгоҳи
давлатии омӯзгории Тоҷикистон,
доктори илми филология

Солехов Шамсиддин Аслиддинович

Сурогаи электронӣ:

soleh59@mail.ru

Tel.: (+992) 9 87 65 00 43

Имзои Солехов Ш.А.-ро тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳои
Донишгоҳи давлатии омӯзгории
Тоҷикистон ба номи С. Айни

Назаров Давлатхон

29.08.2019г.